

УДК: 314.748

Г. І. Рибак,

*к. е. н. старший викладач кафедри економічної теорії та міжнародної економіки,
Харківський національний університет імені О.М. Бекетова, м. Харків*

О. О. Вороніна,

*к. е. н. старший викладач кафедри економічної теорії та міжнародної економіки,
Харківський національний університет імені О.М. Бекетова, м. Харків*

МІЖНАРОДНІ МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ

H. Rybak

*Ph.D., senior lecturer of the Department of Economic Theory and International Economics,
O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv*

O. Voronina

*Ph.D., senior lecturer of the Department of Economic Theory and International Economics,
O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv*

INTERNATIONAL MIGRATION PROCESSES IN UKRAINE

У статті розглянуто основні проблеми та причини міграційних процесів в Україні, наведено статистику основних показників міграції робочої сили в Україні. Автором зазначено основні напрями трудової міграції з України та охарактеризовано взаємозв'язок економічних та політичних процесів з міграцією робочої сили в Україні. Особливу увагу в статті приділено визначенню позитивних та негативних сторін міграції робочої сили та виокремлено вплив відтоку «інтелектуального» потенціалу. На основі проведеного дослідження визначено основні економічні наслідки міграційних процесів в Україні та зазначено їх вплив на соціально-економічні процеси в Україні. У статті запропоновані заходи щодо використання позитивних наслідків міграції на користь держави, що мають бути направлені на зміни в нормативно-правовому та мотивування громадян до інвестування коштів в національну економіку.

The article deals with the main problems and causes of migration processes in Ukraine, provides statistics on the main indicators of labor migration in Ukraine. The author outlines the main directions of labor migration from Ukraine and describes the interconnection of economic and political processes with labor migration in Ukraine. Particular attention has paid in the article to determining the positive and negative aspects of the labor migration, and the influence of the outflow of "intellectual" potential has identified. Based on the conducted research, the main economic consequences of migration processes in Ukraine been outlined and their impact on socio-economic processes in Ukraine is indicated. The article proposes measures on the use of positive effects of migration in favor of the state, which should be directed to changes in the normative and legal motivation of citizens to invest in the national economy.

Ключові слова: *міграція робочої сили, трудові ресурси, міграційна політика, види міграції, причини міграції.*

Key words: *migration of labor force, labor resources, migration policy, types of migration, causes of migration.*

Постановка проблеми. Трудовий потенціал в сучасних умовах є головним фактором виробництва, що забезпечує сталий економічний розвиток держави. В умовах глобалізаційної трансформації економічних відносин характерним явищем у світовому просторі є масова міграція населення. Міграційні процеси є відображенням соціально-економічного розвитку та показником соціальної, економічної й інвестиційної привабливості держави та її регіонів. Міграція змінює розміщення населення, розподіляючи його більш ефективно, насичує території робочою силою та кваліфікованими кадрами відповідної галузі. Інший бік міграції для країн супроводжується відтоком як робочої сили, так і впливом на демографічний стан та якісні параметри населення, що чинить значний негативний вплив на соціально-економічні процеси держави.

Аналіз останніх досліджень. Проблема регулювання міграційних процесів є актуальною у всьому світі. В зарубіжних виданнях її розглядають такі науковці як: М. Бойд, А. Гидденс, В. Зелінський, О. Старк, П. Стокер та інші. На пострадянському просторі проблемою міграційних процесів займаються вчені: Кумскова Г.В., Кумскової Н.Х., Максакової Л.П., Прибыткова И. М., Хомры А.У., Черновой Е.П. Серед українських дослідників даної проблематики слід виокремити: Вечканова Г.С., Витковской Г.С., Вяткина А.Р., Денисенко М.Б., Зайончковской Ж.А., Заславской Т.И., Елизарова В.В., Ионцева В.А., Кваша А. Я., Костакова В.Г., Красинец Е.С., Максименко Я.А., Поліщук О.В., Уварова І.С.

Але незважаючи на досить великий внесок науковців у розгляд цього питання постійно виникають все нові і нові виклики сьогодення, що потребують більш детального розгляду питання.

Постановка завдання. Метою дослідження є розгляд міграційних процесів в умовах інтеграції України у світовий простір.

Виклад основної частини. Міграція робочої сили – це переміщення працездатного населення, що викликається причинами економічного характеру. Міграція робочої сили відбиває процес перерозподілу трудових ресурсів між національними економіками. На сьогоднішній день проблеми міграції набувають все гострішого характеру в усьому світі. За деякими оцінками, на планеті налічується до 200 млн мігрантів, і ще досить значна кількість людей може покинути свою країну, переїхавши в іншу. В основному переважають економічні мігранти, тобто люди, які шукають більших заробітків, стабільніших умов життя за кордоном. Один з головних спонукальних мотивів міграції – вищий рівень заробітної плати в країнах прибуття[4]. Міграційні процеси, що виникають, мають декілька причин, але мотивація спільна для всіх, це пошук кращого життя, в тривалій історичній перспективі. До таких причин можна віднести:

- значну різницю між національною заробітною платою та в країнах з більш високим рівнем розвитку, на одному ієрархічному рівні та ідентичній сфері зайнятості.;
- особливості національного ринку праці, що не забезпечує багатонаціональну країну відповідними умовами праці певні етнічні групи;
- порівняно більш високий рівень безробіття в країні ніж в прилеглих з нею;
- пошук політичного прихистку через наявність відмінностей у законодавстві країн;
- особисті причини. Серед яких можуть бути: моральні та духовні переконання, проживання у країні призначення кривної рідні, культурні цінності та багато інших.
- воєнно-політичні умови в країні, що є сучасною причиною міграції населення, яка сьогодні займає найбільшу частку серед причин міграції, через воєнні конфлікти в багатьох країнах світу.

Щодо форм міграційних процесів, то вони змінюються залежно від багатьох обставин. Найзагальнішими є постійна і тимчасова форми міграції. Перша форма небезпечніша для країни-донора, бо вона втрачає не лише «трудова одиницю», а й залишається без матеріального забезпечення. Тимчасова міграція, в свою чергу, може бути як небезпечною так і мати позитивні наслідки, а саме: тимчасова втрата «робочої одиниці» компенсуються поверненням капіталу до країни і зменшує напругу на ринку праці з високим рівнем безробіття.

Міжнародні міграційні процеси відіграють важливу роль у демографічному розвитку певних країн. У результаті міграційних потоків цілий ряд промислово розвинених країн знівелювали спад приросту населення, в першу чергу це стосується країн Західної Європи де довгий час спостерігається демографічна криза, а подекуди депопуляція нації. Наприклад, як зазначає відомий чеський демограф Томаш Фьяла, населення Чехії до 2100 року може скоротитися до 6,5 мільйона чоловік, тобто майже на 48 % (на сьогодні в Чехії трохи більше 10,5 млн.) [4].

Україна також є частиною світової спільноти, тому всі тенденції, що пов'язані з міграцією робочої сили, які відбуваються у світі, безпосередньо впливають на міграційні процеси в межах України [3]. В Україні проблема міграційних потоків в останні часи постала досить гостро, бо країна стикнулася саме з проблемою відтоку робочої сили. Такі процеси значною мірою впливають на рівень та якість життя населення на зальну структуру ринку праці. Головним негативним явищем для України є «відплив інтелекту», тобто кваліфікованих, ініціативних кадрів, які так необхідні національній економіці. Окрім того це ще й матеріальні втрати на освіту тієї робочої сили, що від'їжджає.

В останні десятиліття Україна була ареною активних міграційних процесів. А з 2014 року ситуація загострилася ще більше, чому сприяли економічна та політична кризи, анексія Криму та розгортання військових дій на Донбасі, які збурили хвилю міграції як всередині України, так і за її межі. За оцінкою Світового банку (СБ), країна входить до п'ятірки найбільших постачальників мігрантів у світі, поступаючись лише Мексиці, Індії, Китаю та Росії. У 2017 р. за межами України проживали 8,5 млн осіб, що народилися на її території (14,3% від населення країни на цю дату). При цьому дані СБ не включають циркулярних мігрантів (тобто, мігрантів, які періодично повертаються до країни походження), кількість яких становить не менше 1-3 млн осіб [5]. За даними Державної служби статистики за кордоном з метою заробітку упродовж 2015-2017 років перебувало 1,3 млн українських громадян. І до 2050 року, фахівці прогнозують, що чисельність населення в нашій країні скоротиться до 35 млн. І це означає, що через кілька років, коли наша країна повноцінно вийде з кризи і швидко збільшуватиметься число вакансій, на ринку може виникнути дефіцит робочих рук [4].

Найзначнішими напрямками міграції українців є Росія та Польща й інші прилеглі країни. Хоча за останній час міжнародні міграційні потоки почали змінюватися у напрямку до країн Європейського союзу, впродовж 2013-2016 рр. показник зріс з 7 млн. до 9,9 млн. разів на рік. Причинами такої зміни послугували: зростання транскордонної мобільності, візової лібералізації та без візового режиму з ЄС та загострення відносин з Російською федерацією та змін в її міграційному законодавстві.

Зміна напрямів міжнародної міграції з України несе в собі нові загрози, так як до країн СНД виїжджають переважно представники робітничих професій: шахтарі, будівельники, водії, трудівники сільського господарства, то до країн далекого зарубіжжя – висококваліфіковані фахівці (науковці, програмісти, перекладачі), моряки, молодь. Саме остання категорія емігрантів почала зростати, що спричиняє не лише зменшення трудового, а й інтелектуального потенціалу, так званий, «відтік умів» з країни.

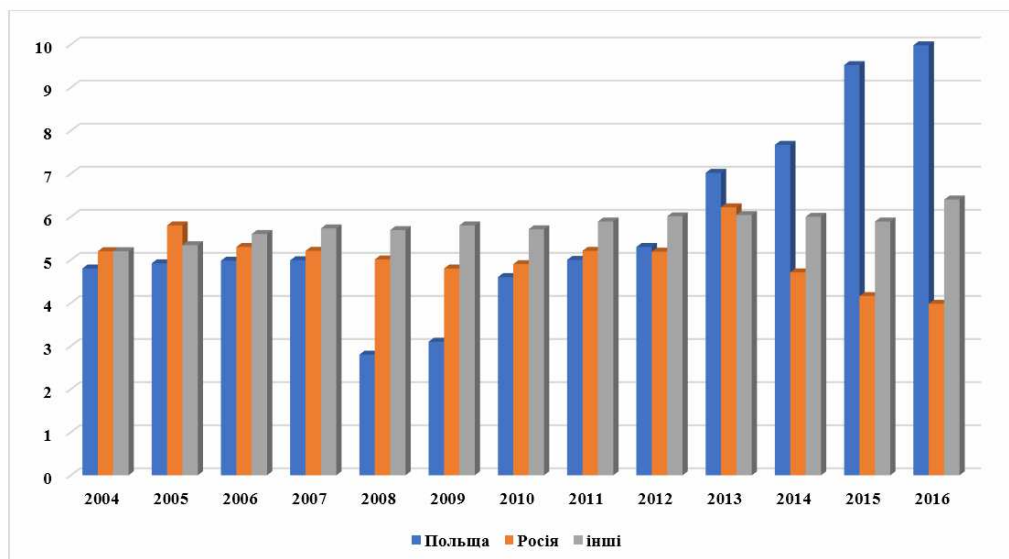

Рис. 1. Міграція громадянами України (кількість перетинів державного кордону у напрямі виїзду у 2004-2016 рр., млн. разів) [7]

За даними статистики, чисельність таких українських мігрантів просто колосальна. Кожен рік нашу державу покидає приблизно 95,4 тис. фахівців, можна зробити висновок, що кожен 26 спеціаліст, який має вищу освіту, емігрує. За останні 5 років з України виїхало 5,5 тис. учених, що еквівалентно втраті 4 млрд. дол. США. При підрахунку витрат, які йдуть на підготовку кваліфікованого фахівця з вищою освітою, було визначено, що сума коливається в межах 20 тис. дол. США. Саме таку суму втрачає держава-донор, коли даний фахівець переїжджає в іншу державу.

Варто зазначити, що все більшого поширення в Україні набуває й освітня міграція, якою користуються сотні молодих і талановитих людей. За даними ЮНЕСКО впродовж 2000-2014 рр. кількість українських студентів, які скористалися можливістю навчання за кордоном зростає майже у п'ять разів і сягнула позначки 45 тис. Понад 50 тис студентів з України навчаються в одній тільки Польщі, і з кожним роком цей показник росте, позбавляючи Україну кваліфікованих талановитих громадян, які будуть працювати на економіці інших країн. Основними причинами такого приросту є нормативно-правова база, яка стосується правил та порядку вступу у вищі навчальні заклади цієї держави, відновлення втраченого коріння задля зменшення вартості навчання та й загальна вартість навчання. Остання сьогодні в Польщі іноді є нижчою ніж в деяких ВУЗах України.

Втрата інтелектуального потенціалу країни несе за собою вкрай несприятливі умови для розвитку країни та її конкурентоспроможності, загострює економічну кризу. Але в сучасних українських реаліях наслідки міжнародної трудової міграції мають суперечливий характер. Позитивним моментом трудової міграції можуть слугувати фінансові надходження з закордону, та процес повторної «циркуляції мізків».

Саме тому, держава має здійснювати такі кроки:

- В більшому об'ємі фінансувати наукову сферу;
- підвищити заробітну плату для наукових робітників України;
- активно впроваджувати наукові розробки, мотивуючи підприємців;
- забезпечити належний рівень соціально-економічної захищеності працівників наукової сфери;
- оновити науково-технічну базу до стандартів європейського рівня;

За даними НБУ, у 2016 році обсяги приватних грошових переказів становили 5,5 млрд дол., або 5,8% ВВП, з яких 20% надійшли неформальними каналами, а за три квартали 2017 року — 5,2 млрд дол. Обсяги грошових потоків від трудових мігрантів, ймовірно, вищі, ніж відображає офіційна статистика, оскільки мігранти здебільшого користуються неформальними каналами передавання коштів в Україну. За обстеженням Держстату, 70% мігрантів привозили гроші особисто або передавали через друзів чи водіїв. Середня сума грошових переказів за рік становить приблизно 4,3 тис. дол. США. Щодо суми переказів в натуральній формі, то тут показник становив 100 млн. дол. США на рік. Якщо аналізувати, як витрачалися кошти отримані із грошових переказів, то на споживання витрачається приблизно 40%, що до інвестування, зокрема в будівництво, ремонт чи купівлю житла, то на це припадає 20%, а майже всі інші кошти, тобто 40%, спрямовувалися на заощадження.

Проте український уряд має прикласти чимало зусиль, щоб кошти надіслані емігрантами приносили користь для економіки, а не використовувалися домогосподарствами лише для споживання. Саме тому потрібно розробити відповідну систему заходів, суть якої буде базуватися не на примусі, а на зацікавленості, у вигляді надання мігрантам дозволів на відкриття валютних рахунків із встановленням на них вищих відсотків, а також мають бути застосовані різноманітні механізми, що дозволять накопичувати кошти задля купівлі житла та на отримання освіти чи започаткування бізнесу в довгостроковій перспективі. Окрім то тісно співпрацювати з країнами де працюють мігранти щодо створення легальних умов переказу коштів на батьківщину, що дозволить значно збільшити обсяг грошових переказів на третину, як свідчить світовий досвід США та Мексики.

Окрім надходжень капіталу, позитивним моментом міграційних процесів може бути й послаблення напруги як на ринку праці так і взагалі соціальної. Зайва робоча сила, яка не має роботи і, відповідно, засобів для існування, призводить до бурхливого політичного протистояння і, можливо, повалення правлячого режиму; навпаки, відкриття кордонів і заохочення трудової міграції послаблює економічний потенціал країни, але стабілізує режим. Та незважаючи на наявність таких позитивних економічних моментів, соціальні є досить суперечливими, бо трудові мігранти часто сприймають Україну як тимчасове місце проживання. Більшість із них продовжили жити відокремленим життям і працювати у ворожій країні і після початку агресії. Тому в даному випадку трудова міграція призводить ще й до послаблення свідомості, ідентичності громадянина і, як наслідок, стратегічної вразливості країни. Відповідно одним з головних завдань уряду сьогодні має стати мотивування трудового потенціалу країни залишатися та повертатися на її територію, створюючи належні умови праці та достойну заробітну плату.

Література.

1. Максименко Я. А., Хайло И. И. Миграционные процессы в Украине: проблемы и перспективы / Я. А. Максименко, И. И. Хайло // Вісник НТУ «ХПІ». – 2014. – № 23. – С. 40 – 47.
2. Уварова И. С. Международные миграционные процессы в Украине и тенденции их интенсификации / И. С. Уварова // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 1-1.; URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=17426> (дата обращения: 10.06.2018)
3. Полицук О. В., Василевский В. О. Проблемы миграции рабочей силы в Украине / О. В. Полицук, В. О. Василевский // Институт международных отношений Национального авиационного университета. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/download/.../6659> (дата звернення: 12.06.18)
4. Бербенець О. В. Проблеми міграції робочої сили та шляхи їх вирішення / О. В. Бербенець // Ефективна економіка. – № 10. – 2012. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4450>
5. Безрукова Н. В., Свічкарь В. А. Міграція робочої сили з України до ЄС: аналіз особливостей та наслідків / Н. В. Безрукова, В. А. Свічкарь // Бізнесінформ. – № 2. – 2016. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILEA=&2_S21STR=binf_2016_2_4
6. Кваша О. С. Зовнішні міграційні процеси трудових ресурсів: фактори, стан та наслідки для України / О. С. Кваша // Економіка і суспільство. – Мукачівський державний університет. – № 10. – 2017. – С. 535 – 540.
7. Державний комітет статистики України. Офіційний сайт URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 10.06.2018)

References.

1. Maksimenko, Ja. A. and Hajlo, I. I. (2014), "Migration processes in Ukraine: problems and prospects", *Visnyk NTU «HPI»*, vol. 23, pp. 40 – 47.
2. Uvarova, I. S. (2015), "International migration processes in Ukraine and trends of their intensification", *Sovremennye problemy nauki i obrazovaniya*, vol. 1-1, [Online], available at: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=17426> (Accessed 10 June 2018).

3. Polishhuk, O. V. and Vasilevskij, V. O. "Problems of Labor Migration in Ukraine", *Institut mezhdunarodnyh odnoshenij Nacional'nogo aviacionnogo universiteta*, [Online], available at: jrn1.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/download/.../6659 (Accessed 12 June 2018).
4. Berbenets, O. V. (2012), "Labor migration problems and their solutions", *Efektivna ekonomika*, vol. 10, [Online], available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4450>
5. Bezrukova, N. V. and Svichkar, V. A. (2016), "Migration of labor force from Ukraine to the EU: analysis of peculiarities and consequences", *Biznesinform*, vol. 2, [Online], available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=binf_2016_2_4
6. Kvasha, O. S. (2017), "External migration processes of labor resources: factors, state and implications for Ukraine", *Ekonomika i suspilstvo*, vol. 10, pp. 535 – 540.
7. State Statistics Service of Ukraine, available at: www.ukrstat.gov.ua (Accessed 10 June 2018)

Стаття надійшла до редакції 20.06.2018 р.